

Váradi Krisztián

Kontaktushatások vizsgálata a kárpátaljai diákok nyelvhasználatában

A tanulmány kárpátaljai főiskolai és egyetemi hallgatók, valamint különböző szakképzési intézményekben tanuló diákok nyelvhasználati szokásait mutatja be. A kárpátaljai magyarok mindennapi nyelvhasználatában gyakran előfordulnak szláv nyelvekből átvett kölcsönszók, hiszen az ukrán államnyelv és az orosz nyelv hatással van a helyi kisebbségek anyanyelvére, jelen esetben a magyar nyelvre is. A tanulmány azt vizsgálja meg, hogy a kárpátaljai diákok milyen mértékben ismerik a szláv kölcsönszók jelentését. Összesen 63 adatközlő oldott meg különböző feladatokat egy kérdőíves felmérés során (képleírás, kölcsönszók helyettesítése magyar nyelvi elemekkel, többszöri választás, szómeghatározás definíció alapján, kölcsönszók felsorolása). Az eredmények azt mutatják, hogy a kárpátaljai fiatalok többségében ismerik a szláv lexikai kölcsönelemek jelentését, anyanyelvi dominanciájuk hatására azonban a magyar nyelvi megfelelőket részesítik előnyben. Ez alól kivételt egyedül a kultúraspecifikus kifejezések jelentenek.

Bevezetés

A Kárpátalján élő magyarokra általánosan jellemző az anyanyelvi dominancia, még az ukrán állam által gyakorolt jogi és ideológiai nyomás mellett is (Beregszászi–Csernicskó 2003: 40–41). A területen élő magyarok szókincsében számos ukrán és orosz kölcsönszó honosodott meg, tehát az anyanyelvi megfelelők és az ukrán/orosz nyelvekből átvett lexikai kölcsönelemek egyaránt használatosak bizonyos tárgyak, helyszínek, konkrét és elvont fogalmak megnevezésére. A kölcsönszók elterjedése a Kárpátalján uralkodó kétnyelvűségi helyzet egyik következménye (Gazdag 2016: 43–49).

Jelen tanulmány a kárpátaljai diákok nyelvhasználati sajátosságaival foglalkozik, különös tekintettel a szláv eredetű kölcsönszók jelentésének az ismeretére a főiskolai és egyetemi hallgatók, valamint a szakképzésben tanuló diákok körében. Györke Magdolna a kárpátaljai magyar diáknyelv egyik jellemzőjeként a szláv nyelvekből átvett lexikai elemeket emeli ki, amelyek a magyarországi diáknyelvben használt szavakkal ellentétben csak a kárpátaljai diákok beszédében jelennek meg (Györke 1991: 70–71). A kutatás tehát a szakirodalmi forrásokra alapozva ezen szlavizmusok ismeretének a vizsgálatára terjed ki a területen élő magyar diákság körében, öt különböző nyelvhasználati feladat segítségével. Problémafelvetésként az ukrán államnyelvnek a kisebbségi helyzetben élő kárpátaljai magyarság mindennapi nyelvhasználatára gyakorolt hatását kívánja bemutatni az ukrán/orosz lexikai kölcsönelemek keresztül.

A kétnyelvűség fogalma és kárpátaljai megjelenése

Amikor különböző nyelveket beszélő emberek csoportjai ugyanazon a földrajzi területen kerülnek egymással kontaktushatásba, akkor előbb vagy utóbb az egyik (alárendelt) csoport elsajátítja a másik (domináns) csoport által használt nyelvet vagy nyelvváltozatot. Emiatt a kétnyelvűség jelenségéhez sokáig negatív társadalmi jellemzőket társítottak (Skutnabb-Kangas 1981: 66). Bartha Csilla (1996) megfogalmazása szerint abban az esetben beszélhetünk kétnyelvűségről, ha az egyénre vagy a közösség tagjaira két különböző nyelv magas fokú ismerete, valamint az ezeken a nyelveken megfogalmazott közlések értelmezésének a képessége jellemző (Bartha 1996: 266). A kétnyelvűséget többnyire kontinuumként értelmezik, amelynek egyik végpontján az egynyelvűek, a másikon a két nyelvet tökéletesen használók állnak, közöttük pedig azok a beszélők helyezkednek el, akik valamilyen szinten képesek két nyelvet használni a mindennapi interakcióikban. Egy beszélőközösség azon tagjai is kétnyelvűek, akik az egyik nyelvet csak alacsony szinten beszélnek (Kontra 1981: 8; Crystal 1998: 452; Beregszászi–Csernicskó 2003: 30). Megkülönböztetünk egyéni és közösségi kétnyelvűséget, amelyek szintén számos meghatározással rendelkeznek, attól függően, hogy egy adott egyénre vagy egy nagyobb létszámú társadalmi közösségre terjed-e ki a bilingvizmus jelensége (Karmacsi 2007: 12).

Kárpátalja régiója kiváló lehetőséget biztosít a kétnyelvűségi vizsgálatoknak, mivel a 2001-es népszámlálási adatok szerint a területen élő és egymásra hatást gyakorló nemzetiségek száma a százat is meghaladja. A legnagyobb arányban természetesen az ukránok vannak a térségben (80,5%), őket követik a magyar nemzetiségűek (12,1%), a románok (2,6%), az oroszok (2,5%) és a cigányok (1,1%) (Molnár–Molnár D. 2005: 20–21).

A kárpátaljai magyar kisebbségre jellemző, hogy anyanyelvük (a magyar nyelv) az államnyelvhez (az ukránhoz) viszonyítva alárendelt szerepben van, tehát kisebbségi kétnyelvűségről beszélhetünk. Az ukrán és az orosz nyelvek hatása sokkal nagyobb a magyar nyelvre, mint fordítva. Az esetek többségében elrendelt kétnyelvűségről van szó, mivel a magyar anyanyelvű gyerekek államilag szabályozott keretek között az iskolában kerülnek kapcsolatba az ukrán nyelvvél (Csernicskó 1998: 198).

A kétnyelvű beszélőket az különbözteti meg az egynyelvűektől, hogy ők nemcsak egy adott nyelven belüli változatok közül választhatnak a társalgás során, hanem két különálló nyelv közül is, és az ezeken a nyelveken belüli változatokból is a helyzethez illőt igyekeznek alkalmazni. Ezt a folyamatot nevezzük nyelv- vagy kódválasztásnak. Kárpátalján a magyar kisebbség körében a magánszféra nyelvezete döntő többségben a magyar, viszont a hivatalos szférában sokkal inkább előtérbe kerül az ukrán nyelv. Gyakran figyelhetők meg interferenciajelenségek a nyelvek között, köszönhetően a többségi nyelv kisebbségi nyelvre gyakorolt hatásának (Márku 2013: 21–29).

Az egyik ilyen interferenciajelenség a regionálisan használt kölcsönszók megjelenése, amelyek helyénvaló ismeretere szükség van a kommunikációs szituációk sikeressége érdekében. A lexikai kölcsönelemek döntő többsége csak Kárpátalján belül tett szert általános ismertségre. Mindazonáltal érdekes eredményekkel szolgálhat annak vizsgálata, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok a nyelvi kompetencia tekintetében mennyire képesek a jelentésüknek megfelelően alkalmazni a szlavizmusokat (Gazdag 2019: 105).

A kétnyelvűségi helyzetre több feladat és témakör is reflektál a kárpátaljai magyar iskolákban használatos 10–11. osztályos magyar nyelvi tankönyvekben. Ennek egyik példája egy olyan szituációs feladat is, amelyben szláv kölcsönszók felhasználásával kell képzeletbeli párbeszédet alkotni egy kárpátaljai magyar és egy magyarországi vendég között. Az ukrán/országi kölcsönelemek jelentését tehát már a középiskolában elkezdik tudatosítani Kárpátalján (Beregszászi 2014).

A kölcsönszók jellemzése

Az új szavak nyelven belüli megjelenésének leggyakoribb oka a kölcsönzés (Crystal 1998: 412). A nyelvi kölcsönzések nagymértékben kapcsolódnak a kétnyelvűséghez, hiszen az egyes kifejezések egyik nyelvből a másikba történő átemelése csak akkor valósulhat meg, ha a nyelvet beszélő közösség tagjaira jellemző legalább a részleges kétnyelvűség megléte (Sulán 1963: 261).

Fontos különbséget tenni a kölcsönszók, a jövevényszók és az idegen szavak között. Az **idegen szavak** még nem honosodtak meg a beszélőközösség körében, viszont a **jövevényszók** már hangalaki és morfológiai módosuláson is keresztülmentek, így idegen mivoltuk szinte észrevehetetlen. A **kölcsönszók** magukban foglalják mindkét fenti kategóriát, mivel használatuk elterjedtsége és az átvevő nyelvhez történő illeszkedésük nagyfokú eltéréseket mutathat (Gazdag 2010: 130–131).

A határon túli magyar nyelvváltozatokban megjelenő ukrán és orosz nyelvekből átvett kölcsönszókat az adott területen élő közösség tagjai gyakran használják, viszont a Magyarországon vagy egyéb régiókban élő magyar beszélők nem ismerik e kifejezések döntő többségének a jelentését. A kölcsönszókat a kisebbségi helyzetben lévők a domináns, többségi nyelvből veszik át (Cserniczkó–Hires 2003: 132).

Vannak kísérletek olyan szótárak és kiadványok létrehozására, amelyek a magyar nyelv határtalanítását célozzák, vagyis nemcsak az anyaországi magyar nyelvváltozatok kifejezéseit tartalmazzák, hanem a határon túli magyar kisebbségek kölcsönszóit is. Létrejött a Termini magyar–magyar szótár, amely a Kárpát-medencében élő magyar kisebbségek szókészleti elemeit összegzi, beleértve a kárpátaljai magyar nyelvváltozat szláv eredetű kölcsönszóit is (Lanstyák et al. 2010: 37–44). Az ehhez hasonló nyelvészeti gyűjtemények hozzájárulnak ahhoz, hogy a szomszédos országok államnyelveiből átvett lexikai elemek jelentését egyre szélesebb körben megismerik már Magyarországon is. A Termini adatbázisban például 880 ukrán/országi eredetű kölcsönszót lehetett megtalálni 2021 októberében (Cserniczkó–Márku 2021: 417–418).

A kölcsönszónak az alábbi típusait különböztethetjük meg egymástól:

(1) Közvetlen kölcsönzés: az adott lexikai elem eredeti hangalakjában kerül át a magyar nyelvbe, nem történik alaktani változás a szó szerkezetében (Lanstyák 2011: 68). Inkább szóbeli érintkezésben használatosak, írásban csak stíluseszközként találkozhatunk velük. Például: *dovidka* ('igazolás'), *gripp* ('influenza'), *paszport* ('személyazonosító igazolvány') (Csernicskó–Hires 2003: 133–134).

(2) Hangalakkölcsönzés: az adott szó némileg eltérő hangalakban szerepel az átadó és átvevő nyelvek szókészletében, a másodnyelvű beszélők pedig mindkét hangalakot használják. Például: *diplom* ('diploma'), *internát* ('internátus'), *sláng* ('slag') (Csernicskó–Hires 2003: 134–135).

(3) Hibrid kölcsönszók: olyan összetett szavak, amelyek egy közvetlen kölcsönszóból és egy elsőnyelvi szóból tevődnek össze (Bartha 1993: 29). Ide sorolhatjuk a következő kifejezéseket: *főszesztra* ('főnövér'), *paszportszám* ('személyi igazolvány száma'), *povorotnyiklámpa* ('indexlámpa') (Csernicskó–Hires 2003: 135).

(4) Jelentéskölcsönzés: egy szó új jelentésre tesz szert az átvevő nyelvben, vagyis jelentésbővülés megy végbe. Csak olyan lexikai elemek között mehet végbe, amelyek hasonlítanak hangalakjukban és/vagy jelentésükben (Lanstyák 2011: 71). Például: *dolgozik* ('működik'), *emelet* ('szint'), *metodista* ('módszertanos') (Csernicskó–Hires 2003: 135).

(5) Tükörszók: az átvevő nyelv szerkezetéhez igazított fordítás alapján keletkeznek. Ide tartozik többek között: *átfordít* ('lefordít'), *feljátszik* ('magnetofonra felvesz'), *leesik* ('elesik') (Csernicskó–Hires 2003: 136).

A szókölcönzési eljárásoknak számos oka lehet. A szókölcönzés történhet történelmi, kulturális és gazdasági okokból; az átadó nyelvben ugyanis olyan kifejezések szerepelhetnek, amelyek hiányoznak egy másik nyelvben, vagy egyszerűen követendő példaként szolgál a domináns nyelv. A kölcsönzés azonban indokolható esztétikai szempontból is: egyes szavak hangalakja vonzóbbnak hathat más nyelveken, vagy valamilyen képszerű jelentéstöbblettel rendelkezhetnek a kifejezések. Az írott nyelvi forma és a nyelvhasználati gazdaságosság, a minél rövidebb kifejezések alkalmazása is a kölcsönzést motiváló tényezők közé tartozik, csakúgy, mint a kisebbségben élő nyelvhasználók körében jelentkező kétnyelvűség (Benő 2004: 151–154).

A kárpátaljai magyarság nyelvhasználatában két nyelvből (ukrán és orosz) honosodtak meg leginkább kölcsönszók. Ezek a lexikai elemek leggyakrabban megőrzik az eredeti jelentésüket, ám nem ritka a jelentésmódosulás az átvételt követően. Ezt figyelhetjük meg az orosz nyelvből származó *geroj* (oroszul *герой*) szó esetében is, amelynek eredetileg pozitív jelentése volt ('hős'), a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatában azonban már negatív jelentéstartalommal párosul, mivel a nagyképű, gőgös embereket nevezik így (Gazdag 2018: 132–134).

A kutatás bemutatása

A kutatás célja az volt, hogy megvizsgálja: a kárpátaljai magyar diákok milyen mértékben ismerik a mindennapi élethez és az oktatási szférához tartozó szláv eredetű kölcsönszók jelentését. A vizsgálat azon a hipotézisen alapult, hogy a kárpátaljai főiskolai és egyetemi hallgatók tisztában vannak a szláv eredetű kölcsönszók jelentésével, anyanyelvi dominanciájuk következtében azonban inkább a magyar nyelvi megfelelőt részesítik előnyben. A kutatáshoz használt online kérdőív jól elkülöníthető részekből állt:

- Általános adatok (nem, életkor, nemzetiség, anyanyelv, az eddigi iskolák nyelvi háttere, a jelenlegi oktatási intézmény és szak megnevezése).
- Nyelvhasználat (a magyar, az ukrán és az orosz nyelvek ismereti foka, használatának a gyakorisága, az anyanyelvtől eltérő nyelvű iskola és a kétnyelvűség közötti kapcsolat).
- Szláv eredetű kölcsönszók jelentéseinek a meghatározása (fényképen szereplő tárgyak megnevezése, kölcsönszók mondaton belüli helyettesítése anyanyelvi elemekkel, kölcsönszók jelentésének a kiválasztása a válaszlehetőségek közül, fogalmak meghatározása a definíciók alapján és a válaszadók által ismert további szlavizmusok felsorolása).

Az adatközlők

Az adatközlők kiválasztása véletlenszerű mintavétellel történt, az online kérdőívet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (beleértve a főiskolához tartozó szakgimnáziumot és a szakképzési központokat), valamint az Ungvári Nemzeti Egyetem jelenlegi vagy korábbi hallgatói töltötték ki. Összesen 63 fő szolgáltatott adatokat a nyelvhasználati szokásairól.

A válaszadók között 14 férfi (22,2%) és 49 nő (77,8%) szerepelt. Életkor tekintetében a kitöltők döntő többsége (54 fő) a 17–24 év közötti korosztályba sorolható, minthogy egyetemi, főiskolai és szakképzésben részt vevő diákok képezik a kutatási mintát. A legfiatalabb kitöltő 15, míg a legidősebb 42 éves volt (azok is válaszolhattak ugyanis a kérdésekre, akik az elmúlt években tanultak valamelyik oktatási intézményben). Szignifikáns eltérés nem volt megfigyelhető az idősebb adatközlők által használt ukrán/orosz lexikai kölcsönelemek tekintetében.

A kutatásban részt vevők közül 51-en (81%) vallották magukat magyar nemzetiségűnek, a fennmaradó 12 adatközlő (19%) pedig ukránnak, az oroszot egy fő sem választotta. 61 adatközlő (96,8%) tekinti a magyart az anyanyelvének, és mindössze 2 adatközlő (3,2%) jelölte meg az ukrán nyelvet anyanyelveként, az oroszot pedig senki sem választotta.

A diákok nagyrészt magyar nyelven folytatták tanulmányaikat az oktatási rendszer különböző szintjein, bár az ukrán tannyelvű iskolába járók aránya sem elhanyagolható (elemi és általános iskolában 15-15 fő, középiskolában 12 fő, szakgimnáziumi/szakiskolai, valamint egyetemi/főiskolai képzések esetén 10-10 fő). Néhány válaszadó (angol nyelv és irodalom szakos főiskolai hallgatók, összesen 9 fő) az angol nyelvet jelölte meg főiskolai tanulmányainak a nyelveként, orosz tannyelvű oktatási intézménybe egyik adatközlő sem járt (1. ábra).

1. ábra

A válaszadók eddigi tanulmányainak a nyelvi háttere

A megkérdezettek közül 47-en (74,6%) jelenleg még diákok, míg 16-an (25,4%) már megszerezték diplomájukat. Az adatközlők által látogatott oktatási intézmények szempontjából a legnagyobb arányban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói töltötték ki a kérdőívet (45 fő; 71,4%). Az „Egyéb” kategóriába a Beregszászi Szolgáltatóipari Szaklíceum diákjai tartoznak. A részletes adatok a 2. ábrán láthatók.

2. ábra

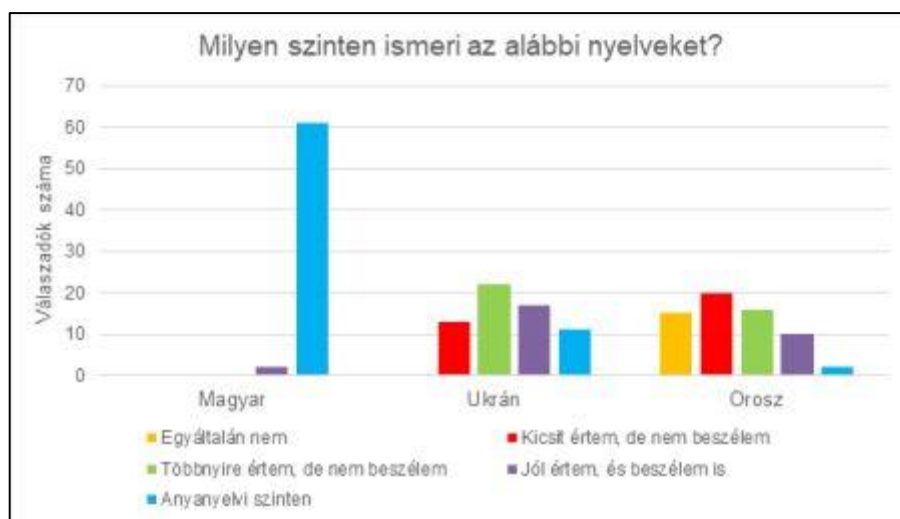
Az adatközlők által látogatott oktatási intézmények

Mivel az adatközlők számos különböző profilú intézményt képviseltek, ezért az általuk választott szakok és szakmák is nagy eltérést mutatnak. Az alábbiak szerepeltek a legtöbbször: angol nyelv és irodalom (9), magyar nyelv és irodalom (8), óvodapedagógia (7), számvitel és adóügy (7), történelem (5), földrajz (4), alkalmazott matematika (4), biológia (3). Továbbá megemlíthetők még: felszolgáló/pultos szakképzés, gazdálkodás és menedzsment szak, turizmus, kémia szak, gépjármű-mechatronikai technikai szakképzés, tanítói szak, szociális munka, pék/cukrász szakképzés, ukrán nyelv és irodalom szak, ápolás és betegellátás.

Arra a kérdésre, hogy hány éven át tanultak a válaszadók az adott oktatási intézményekben, a leggyakoribb válasz a 4 év volt, az időtartam általánosságban pedig 1–6 év közé esik. A diákok 21%-a tanul mindössze egy éve valamelyik intézményben, egy válaszadó pedig már 8 éve diák.

Nyelvhasználati szokások

Az adatközlőknek nyilatkozniuk kellett arról, hogy a magyar, az ukrán és az orosz nyelv közül melyiket milyen szinten ismerik. A magyar nyelvet a diákok döntő többsége (61 fő; 96,8%) anyanyelvi szinten beszéli, míg az ukrán és az orosz nyelv esetében ez a szám jóval kisebb (3. ábra). Az ukrán nyelvet a legtöbben többnyire értik, de nem beszélik (22 fő; 34,9%), míg az oroszot összesen 35 fő (55,6%) vagy egyáltalán nem ismeri, vagy csak kicsit érti, de nem beszéli.

3. ábra

A megkérdezett diákok nyelvismerete

Az ukrán nyelvvel kapcsolatban mindez azzal magyarázható, hogy az államnyelv iskolai oktatását számos probléma hátráltatja, például a nem megfelelően képzett tanárok, a használható tankönyvek és módszertani segédletek hiánya, valamint az ukrán nyelvet a kisebbségek számára anyanyelvként oktató szemlélet tarthatatlansága. Az ukrainai nyelv- és oktatáspolitikát okolható azért is, hogy az orosz nyelv használata fokozatosan háttérbe szorul Kárpátalján, különösképpen a fiatalabb generáció körében, akik már csak az ukrán nyelvet tanulják az iskolában (Cserniczkó 2010: 95–100).

A következő kérdésben arra kellett válaszolniuk az adatközlőknek, hogy milyen gyakran használják az említett nyelveket (4. ábra). A magyar nyelvet minden adatközlő napi szinten használja, viszont az ukrán nyelvet csak néha (26 válaszadó; 41,3%), az orosz pedig soha (33 válaszadó; 52,4%) nem használja az adatközlők többsége. Az ukránt csak 12 válaszadó (19%), az orosz pedig csak 3 (4,8%) használja minden nap.

4. ábra

A nyelvek használatának a gyakorisága

A kutatásban részt vevő diákok közül 33-an (52,4%) már folytattak tanulmányokat az anyanyelvüktől eltérő nyelven. Az adatközlők arról is nyilatkoztak, hogy véleményük szerint létezik-e kapcsolat a kétnyelvűség kialakulása és az anyanyelvtől eltérő nyelvű iskolai tanulmányok között. A legtöbb válaszadó szerint ez a helyzet a kétnyelvűség kialakulásához vezethet, de nem szükségszerűen (5. ábra).

5. ábra

Az iskola nyelvi háttere és a kétnyelvűség közötti kapcsolat

Végezetül az adatközlőknek meg kellett határozniuk, hogy kit nevezhetünk kétnyelvűnek. Több válaszlehetőséget is bejelölhettek, valamint saját véleményüket is kifejtették. A kárpátaljai fiatalok kétnyelvű környezetben nőnek fel, így mindenképpen érdemes érinteni a bilingvizmus kérdéskörét. Az adatok alapján a kárpátaljai diákok azt tekintik kétnyelvűnek, aki:

- két nyelven beszél közel anyanyelvi szinten (68,3% szerint);
- két nyelven képes gondolkodni (44,4% szerint);
- két nyelven beszél legalább minimális szinten (14,3% szerint).

További vélemények szerint azok a személyek kétnyelvűek, akik „világosan és hiánypótlóan ki tudják fejezni gondolataikat mindkét nyelven, szóban és írásban is egyaránt”. Az adatközlők többsége tehát úgy gondolja, hogy szükséges két nyelv magas fokú ismerete ahhoz, hogy valakit kétnyelvűként lehessen definiálni. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kétnyelvűség kontinuumként való értelmezését, amely szerint a két nyelvet legalább minimális szinten ismerő egyének is kétnyelvűnek számítanak, a kárpátaljai fiatalok kevésbé fogadják el. Ennek magyarázata az ukrán államnyelv alapszintű ismeretének a hiányosságaiban keresendő, mert mint kiderült: a megkérdezett kárpátaljai magyar fiatalok nagy része csak érti, de nem beszéli a többségi nyelvet, így csak nehezen tud boldogulni a szülőföldjén a hátrányos nyelvi helyzet miatt, ennél fogva tapasztalataik alapján nem is tekintik önmagukat kétnyelvűnek még alapfokú ukrán nyelvtudás mellett sem.

A szláv eredetű kölcsönszók ismerete

Tárgyak megnevezése képek alapján

Az orosz/ukrán eredetű kölcsönszók jelentésének vizsgálatára irányuló első kérdéstípusban a válaszadóknak képeken látható használati tárgyakat, intézményeket, járműveket, ételeket kellett megnevezniük, összesen nyolc esetben. A feladatban felhasznált fényképeket az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

A felhasznált fotók

(1) Az első képen egy Ukrajnában használatos igazolvány látható, amely a diákok személyazonosságát igazolja, illetve kedvezményeket biztosít a tömegközlekedési eszközökön. 47 válaszadó a *diákigazolvány* szót használta, valamint elvétve az alábbi magyar kifejezések fordultak elő: *diákjegy* (ukr. *студентський квиток*; or. *студенческий билет* tükörfordítása), *diploma*, *tanulói igazolvány*, *tanulói igazolás*, *tanulói kártya*. A képhez tartozó szláv jövevényszót összesen 8 válaszadó adta meg: 2 válaszadó a *sztudentszkij* (ukr. *студентський*; or. *студенческий*), további 6 válaszadó pedig a rövidített formát, a *sztudi* kifejezést alkalmazta.

(2) A második képen látható USB-adathordozót leggyakrabban a *pendrive* (ang. *pendrive*; 17 adatközlő) és a *flash* (ang. *flash*; 16 adatközlő) formával nevezték meg. Számos helyesírási variáns szerepel a válaszok között: *pendrájv*, *flesh* (10 adatközlő), *fles* (6 adatközlő), *fless*, *USB flash*. Az *USB* megnevezés 6 diáknál fordult elő, további 3 adatközlő pedig az *adathordozó* szót is használta a *pendrive/flash* mellett. Egy diák tévesen *lped*-ként írta le a képen látható adattároló eszközt. A szláv kölcsönszó, azaz a *fleska* (ukr. *флешка*; or. *флэшка*) csak egy esetben szerepelt.

(3) A következő fotón ukrán fémpénzek láthatók, amelyekre kiemelkedően a leggyakoribb megnevezés a *kopek* volt (ukr. *копійка*; or. *копейка*; 39 fő), amelyet még további 5 válaszadó használt más kifejezések mellett, a *kopijka* szóval együtt. Gyakori volt még az *aprópénz* (6 fő) alak is. További válaszok: *érme* (4 fő), *kopekek* (3 fő), *pénzérme* (2 fő), *kopéka* (2 fő), *kopekok*, *ukrán kopek*, *fémpénz*, *fizetőeszköz*, *apró*, *ukrán pénzérme*. Egy adatközlő pedig pontosan megszámolta, milyen pénzérték szerepel a képen, és a következőt írta: *1 griveny 93 kopek*.

(4) A negyedik képen Beregszász egyik épülete látható, amely egészségügyi szakközépiskolaként üzemel. 37 válaszadó nevezte meg *meducsi* (ukr. *медичне училище* → *медучилище*; or. *медицинское училище* → *медучилище*; ezeknek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban elterjedt formája a *meducsi*) kifejezéssel ezt az intézményt, valamint további 4 válaszadó írta oda zárójelben más megnevezések után. Kiemelendő még a *Beregszászi Egészségügyi Koledzs* (ang. *college*; ukr. *коледж*; or. *колледж*) elnevezés (5 válaszadó) és a *Beregszászi Meducsi* (3 válaszadó). A megkérdezettek sokféleképpen variálták az intézmény nevét: *Beregszászi Nővédképző Szakiskola*, *Beregszászi Felcserképző* (ukr., or. *фельдшер*; hibrid kölcsönszó), *orvosképző*, *medikusképző*, *nővédképző*, *orvosi főiskola*, *orvosi iskola*, *ápolói szakiskola*, *egészségügyi szakiskola*, *beregszászi orvos medikus koledzs*, *medicsnéj kollégium* (ukr. *медичний*; or. *медицинский*).

(5) A következő képen húsos derelye látható, amelyet 56 válaszadó nevezett meg a *pelmenyi* szóval (ukr. *пельмені*; or. *пельмени*) vagy valamilyen változatával: *pelmena* (2 adatközlő) és *pilmenyi* (1 adatközlő). Mindössze négy diák írta le a fotón látható ételt a *húsos derelye* kifejezéssel, valamint egy másik magyar megnevezés is szerepelt, a *húsos tészta*.

(6) A hatodik fényképen ragasztószalagot láthattak az adatközlők, amelyet a legtöbben, összesen 18-an a *cellux* szóval nevezték meg, míg 4 adatközlő *celluksz*-ként írta le. További 13 válaszadó hivatkozott a tárgyra a *ragasztószalag* megnevezéssel. Előfordult még: *szikszalag* (5 adatközlő), *szigetelőszalag* (2 adatközlő), *izalenta* (or. *изолента*; jelentése: 'szigetelőszalag'). A szláv eredetű

kölcsönszó, azaz a *szkoccs* (ukr., or. *скомч*) 6 adatközlőnél fordult elő, míg más változatai is többször megjelentek: *szkacs* (12 adatközlő), *szkotcs* (3 adatközlő), *szkácscs* (2 adatközlő).

(7) A hetedik kép a Kárpátalján széles körben használt helyközi vonatjárat egyik szerelvényét ábrázolja. 50 válaszadó a magyarban használatos *vonat* szóval nevezte meg a járművet, előfordult továbbá két másik kifejezés is, amely kevésbé illett a képhez: *villamos* és *mozdony*. A szláv eredetű *elektricska* (ukr., or. *електричка*) kölcsönszót 9 válaszadó írta, két másik adatközlő pedig a következőképpen nevezte meg: *elektromos vonat*, *elektromos személyszállító vonat*.

(8) Az utolsó képen egy irattartó mappa szerepel, amelyet a legtöbb válaszadó a magyar megfelelővel, tehát a *mappa* (28 fő) és az *irattartó* (11 fő) szavakkal illetett. A szláv kölcsönszó, vagyis a *pápka* (ukr., or. *папка*) összesen 19 esetben fordult elő. További megnevezések: *dosszié*, *dossziétartó*, *akta*, *irattartó mappa*, *irattároló*, *rendezőmappa*.

A kapott eredményeket befolyásolhatta az a tény, hogy az online kérdőív írásban kérte a válaszokat. Az adatközlők a tárgyak többségénél a magyar nyelvi megfelelőt alkalmazták nagyobb arányban a szlavizmusok helyett, kivéve a kultúraspecifikus fogalmakat, azaz a xenizmusokat, amelyek magukban foglalják az ételneveket, az intézményneveket és a pénznemek megnevezéseit is (Benő 2008: 19–23).

Mondatban szereplő szláv kölcsönszók helyettesítése

A második esetben az adatközlők azt a feladatot kapták, hogy helyettesítsék a kérdőív mondataiban szereplő szláv eredetű kifejezéseket mással. Ez a feladat azt vizsgálta, hogy az ukrán/orosz nyelvekből átvett lexikai elemeket milyen mértékben képesek különböző kommunikatív szituációkban olyan szinonimákkal helyettesíteni, amelyek megfelelnek a mondatok jelentésének. Összesen nyolc mondat szerepelt, amelyekben a helyettesítendő szavak nagybetűvel lettek kiemelve.

(1) *Fáradt vagyok, ma öt PÁRÁM volt.*

A *pára* (ukr., or. *пара*) szó jelentése órapár, 2x45 perc. Az alábbi kifejezésekkel helyettesítették a megkérdezettek: *órám* (36 fő), *órapárom* (14 fő), *előadásom* (2 fő), *órám/órapárom* (2 fő), *órapárom* (2 fő, hibrid kölcsönszó), *lekcióm* (ukr. *лекція*; or. *лекция*), *tanórá*m, *előadás/szeminárium*. Egy adatközlő meghatározta a *pára* kölcsönszó jelentését: *2x45 perces óra*.

(2) *DÁVÁJ, ne húzd az időt!*

A *dáváj* (ukr., or. *давай*) ige cselekvésre szólít fel, jelentése körülbelül a következő: *gyerünk, nosza, indulj*. A diákok a következő kifejezésekkel helyettesítették: *gyerünk* (42 válaszadó), *gyere* (6 válaszadó), *gyerünk már* (3 válaszadó), *gyere már* (2 válaszadó), *csináld* (2 válaszadó), *rajta, hajrá, igyekezz, indulj, légy szíves gyorsíts, menjünk, siess*.

(3) *A munkatársam DEKRETBÉ ment, most nem dolgozik.*

A *dekret* (ukr. *декретна відпустка*; or. *декретный отпуск*) a szülési szabadságot jelöli. Helyettesítési formái a következők voltak: *szülési szabadság* (41 adatközlő), *GYES* (9 adatközlő), *szabadságra ment* (3 adatközlő), *szülői szabadság* (2 adatközlő), *születési szabadság*, *anyasági szabadság*, *betegszabadság*, *fizetett szabadság*, *gyerekpénzre ment*, *megszült*, *dekretsizabin van* (hibrid kölcsönszó), *babázik*.

(4) *A mai órán DIKTÁNTOT írunk.*

A *diktánt* (ukr., or. *диктант*) magyar megfelelője a *tollbamondás*. A válaszok azt mutatják, hogy a megkérdezett diákok tisztában vannak a szó jelentésével: 59 válaszadó a *tollbamondás* formát választotta. További kifejezések: *diktálás* (2 adatközlő), *szóbamondás*, *a tanár után írtunk szöveget*.

(5) *Csak négy ember van a GRUPPÁMBAN.*

A *gruppá* (ukr. *група*; or. *группа*) csoportot jelöl, sokszor iskolai vonatkozással. A diákok a következő szavakkal helyettesítették: 60 fő a *csoporth/csoportomban* kifejezéseket írta a szláv megfelelő helyett, valamint felmerült még a *bandámban* és *osztályomban* forma is. Egy válaszadó valószínűleg félreértette a szó jelentését, mivel a következőt írta: *orvosi kiskönyv*, *pénzt kap* (kárpátaljai nyelvjárásban: *legruppázva* = leszázalékolás egészségügyi okok miatt).

(6) *Kaptál KVITÁNCIÁT a boltban?*

A *kvitancia* (ukr. *квитанція*; or. *квитанция*) nyugtát, elismervényt jelent, amelyet általában vásárlás után adnak. A megkérdezettek által írt helyettesítő kifejezések a következők: *csekk* (29 fő), *számla* (20 fő), *nyugta* (8 fő), *kivonat*, *kedvezmény*, *blokk*. Három adatközlő mindhárom lehetőséget felsorolta (*csekk*, *számla*, *nyugta*).

(7) *Hamarosan kezdődik a LEKCIJA, nehogy elkéssünk!*

A *lekciya* (ukr. *лекція*; or. *лекция*) előadást jelent, egy oktatási óratípus. A megkérdezett diákok közül meglepően sokan nem voltak tisztában a szó jelentésével: habár 41 adatközlő az *előadás* szóval helyettesítette a szláv kölcsönszót, mégis több másik kifejezés is felmerült. Ezek közül egyesek megfelelnek jelentésében a mondat értelmének: *óra* (5 adatközlő), *pára* (4 adatközlő), *órapár*, *foglalkozás*, *elméleti*. Más kifejezések már nem igazán kapcsolódnak a *lekciya* szó jelentéséhez: *gyakorlati óra*, *gyakorlat*, *beszéd*, *szentbeszéd*, *vizsga*, *leckió* (4 adatközlő).

(8) *Ne PEREZSIVÁLJ! Minden rendben lesz.*

A *perezsivál* (ukr., or. *переживаю*) ige magyar megfelelői az *izgul*, *aggódik*. A legtöbben helyesen tudták a kölcsönszót helyettesíteni egy másik igével: *aggódj* (35 válaszadó), *idegeskedj* (8 válaszadó), *izgulj* (8 válaszadó), *félj* (2 válaszadó), *pánikolj*, *stresszelj*. A kevésbé helyes kifejezések: *beszélj* (4 válaszadó), *dumálj*, *felelj*, *panaszkodj*, *magyarázz*.

Az eredmények alapján három tendencia volt megfigyelhető a kárpátaljai magyar diákok körében a szláv lexikai kölcsönzések helyettesítése során:

- Magyar köznyelvi szinonima használata (*dáváj* = *gyerünk*, *rajta*; *kvitancia* = *csekk*, *számla*).
- Hibrid kölcsönzők létrehozása (*órapára*, *dekretsizabi*).
- Olyan magyar köznyelvi kifejezés alkalmazása, amely nem teljes mértékben felel meg az ukrán/országi lexikai elem jelentésének (*lekciija* ≠ *gyakorlat*, *szentbeszéd*; *perezszivál* ≠ *beszél, dumál*).

Az adatok igazolták azt a feltevést, hogy a beszédhelyzetekben a kárpátaljai magyar fiatalok általában képesek a szlavizmusokat magyar nyelvi megfelelőikkel helyettesíteni, esetenként akár az ukrán/országi és magyar nyelvek vegyítésével is, hibrid kölcsönzőket alkotva. Némileg meglepő volt azonban, hogy a *lekciija* és a *perezszivál* kifejezéseket több adatközlő is tévesen értelmezte. Ebből az derül ki, hogy nem minden szlavizmus ismert széles körben a kárpátaljai magyar beszélők körében.

Szláv jövevényszók jelentésének a meghatározása

A harmadik feladatban az adatközlőknek nyolc különböző szó jelentését kellett kiválasztaniuk a megadott három válaszlehetőség közül. Emellett minden alkalommal szerepelt egy „*Nem tudom*” opció is a szavak után, valamint egy „*Egyéb*” mező, ahova a diákok beírhatták saját elgondolásaikat, amennyiben az nem szerepelt a válaszlehetőségek között.

(1) A *zálik* (ukr. *залик*) beszámolót jelent a felsőoktatásban. A diákok nagy része (57 fő; 90,5%) helyesen határozta meg a szó jelentését, 1-1 adatközlő azonban a *visszajáró* és a *kosár* jelentéseket csatolta a szóhoz. Ennek két lehetséges magyarázata van: vagy tévesen ismerték a szlavizmus jelentését, vagy csak tippeltek. Ugyanez vonatkozik a soron következő fogalmakhoz társított helytelen válaszokra is. 4 válaszadó a „*Nem tudom*” opciót választotta. A részletes eredményeket a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat

A zálik szó jelentésének ismerete az adatközlők körében

1. szó: <i>Zálik</i>				
Helyes válasz	Helytelen válasz (1)	Helytelen válasz (2)	Nem tudom	Egyéb
<i>Beszámoló</i>	<i>Visszajáró</i>	<i>Kosár</i>		
90,5%	1,6%	1,6%	6,3%	–

(2) A *tumbocska* (ukr., or. *тумбочка*) egy bútordarabot, nevezetesen éjjeliszekekrényt jelent. Ezt a szláv jövevényszót kivétel nélkül mind a 63 válaszadó helyesen definiálta. Az eredményeket a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat

A *tumbocska* szó jelentésének ismerete az adatközlők körében

2. szó: <i>Tumbocska</i>				
Helyes válasz	Helytelen válasz (1)	Helytelen válasz (2)	Nem tudom	Egyéb
<i>Éjjeliszekekrény</i>	<i>Mozdony</i>	<i>Lepedő</i>		
100%	–	–	–	–

(3) A *marsrutka* (ukr., or. közny. *маршрутка*) iránytaxit jelent. A diákok legnagyobb része helyesen adta meg a szó jelentését (39 fő; 61,9%), 15 válaszadó (23,8%) azonban a *vonatszerelvény* opciót jelölte meg, ennek oka valószínűleg az, hogy ugyanazon fogalomkörbe sorolható mindkét kifejezés. 9 adatközlő (14,3%) egyéb megoldásokat is adott, amelyek szintén megfelelnek a *marsrutka* kölcsönzó jelentésének: *busz*, *buszjárat*, *menetrend szerinti kisbusz*, *menetrendi busz*. Az eredményeket a 4. táblázat összegzi.

4. táblázat

A *marsrutka* szó jelentésének ismerete az adatközlők körében

3. szó: <i>Marsrutka</i>				
Helyes válasz	Helytelen válasz (1)	Helytelen válasz (2)	Nem tudom	Egyéb
<i>Iránytaxi</i>	<i>Vonatszerelvény</i>	<i>Kilincs</i>		
61,9%	23,8%	–	–	14,3%

(4) A *dovidka* (ukr. *довідка*) kifejezés a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatában *igazolást* jelent. A szó jelentését a legtöbb válaszadó helyesen adta meg (57 fő; 90,5%), 6 diák (9,5%) azonban az egyik helytelen opciót választotta, és *beteglap*ként hivatkozott rá. Az adatközlők válaszait az 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat

A *dovidka* szó jelentésének ismerete az adatközlők körében

4. szó: <i>Dovidka</i>				
Helyes válasz	Helytelen válasz (1)	Helytelen válasz (2)	Nem tudom	Egyéb
<i>Igazolás</i>	<i>Beteglap</i>	<i>Mappa</i>		
90,5%	9,5%	–	–	–

(5) Az *archív* (ukr. *архів*; or. *архив*) a történelem szakos hallgatók által jól ismert *levéltár*at jelöli. A válaszadók döntő többsége (53 fő; 84,1%) helyesen választotta ki a jövevényszó jelentését (*levéltár*), viszont helytelen válaszokat is bejelöltek: *lomtár* (4 fő) és *dokumentáció* (3 fő). Ez azzal magyarázható, hogy a megadott válaszok nem álltak teljesen távol egymástól szemantikailag. A „Nem tudom” lehetőséget összesen 3 adatközlő jelölte meg. A részletes eredményeket a 6. táblázat mutatja.

6. táblázat

Az *archív* szó jelentésének ismerete az adatközlők körében

5. szó: <i>Archív</i>				
Helyes válasz	Helytelen válasz (1)	Helytelen válasz (2)	Nem tudom	Egyéb
<i>Levéltár</i>	<i>Lomtár</i>	<i>Dokumentáció</i>		
84,1%	6,3%	4,8%	4,8%	–

(6) A *kursz* (ukr., or. *курс*) három dolgot is jelölhet: egyaránt lehet *évfolyam*ként, *kurzusként* és *árfolyam*ként is használni a kárpátaljai magyarok nyelvváltozatában. Az adatközlők közül 59 fő (93,7%) helyesen választotta ki a jövevényszó jelentését (*évfolyam*), 4 fő (6,3%) azonban tévesen az *előadás* opciót tekintette helyesnek. A szó jelentésével kapcsolatos eredményeket a 7. táblázat tartalmazza.

7. táblázat

A *kursz* szó jelentésének ismerete az adatközlők körében

6. szó: <i>Kursz</i>				
Helyes válasz	Helytelen válasz (1)	Helytelen válasz (2)	Nem tudom	Egyéb
<i>Évfolyam</i>	<i>Előadás</i>	<i>Feladat</i>		
93,7%	6,3%	–	–	–

(7) A *peteu* (ukr. ПТУ → *професійно-технічне училище*; or. ПТУ → *профессионально-техническое училище*) egy szláv nyelvekből átvett betűszó, és *szakiskolát* jelent. A válaszadó diákok közül 56-an (88,9%) helyesen tudták a jövevényszó jelentését, míg egy adatközlő (1,6%) a *kovácsműhely* opciót választotta, valamint 6 adatközlő (9,5%) a „Nem tudom” lehetőséget jelölte meg. Az adatokat a 8. táblázat összegzi.

8. táblázat

A *peteu* szó jelentésének ismerete az adatközlők körében

7. szó: <i>Peteu</i>				
Helyes válasz	Helytelen válasz (1)	Helytelen válasz (2)	Nem tudom	Egyéb
<i>Szakiskola</i>	<i>Kovácsműhely</i>	<i>Bolt</i>		
88,9%	1,6%	–	9,5%	–

(8) A *bloknot* (ukr., or. *блокнот*) kifejezés *noteszt* vagy *jegyzetfűzöt* jelent. A legtöbb válaszadó helyesen választotta a *jegyzetfűzöt* opciót (53 adatközlő; 84,1%), csak egy ember jelölte (1,6%) az *igazolvány* lehetőséget. Viszonylag sok diák (9 adatközlő; 14,3%) azonban a „*Nem tudom*” opciót választotta. Az eredmények a 9. táblázatban láthatók.

9. táblázat

A bloknot szó jelentésének ismerete az adatközlők körében

8. szó: <i>Bloknot</i>				
Helyes válasz	Helytelen válasz (1)	Helytelen válasz (2)	Nem tudom	Egyéb
<i>Jegyzetfűzöt</i>	<i>Igazolvány</i>	<i>Diplomamelléklet</i>		
84,1%	1,6%	–	14,3%	–

Ebben a feladatban ismét bebizonyosodott, hogy az ukrán/orosz nyelvekből átvett kölcsönszók jelentését megfelelően ismeri a kárpátaljai magyar fiatalok döntő többsége. Összesen három kifejezés esetében figyelhattünk meg kisebb bizonytalanságot:

- A *marsrutka* szót 15 fő *vonatszerelvényként* azonosította *iránytaxi* helyett, ami azzal magyarázható, hogy a két fogalom szorosan összefügg, egy tárgykörbe tartozik. Emellett többen adtak meg szinonimákat is, amelyek egyértelműen a szlavizmus jelentésének az ismeretére utalnak (*buszjárat, menetrend szerinti kisbusz*).
- Az *archív* kölcsönszót összesen 7 fő jelölte vagy *lomtárként*, vagy *dokumentációként*, miközben *levéltárat* jelent. Itt ismét a hasonló fogalomkörbe való besorolási lehetőség jelenthetett problémát.
- A *bloknot* kifejezés esetében 9 fő választotta a „*Nem tudom*” lehetőséget, ezzel igazolva azt a nem alaptalan feltevést, amely szerint a kárpátaljai magyarság körében ugyan jól ismert a legtöbb ukrán/orosz kölcsönszó, ám mindig akadnak kivételek.

Fogalommeghatározások azonosítása

A negyedik feladatban az adatközlőknek egy rövid meghatározás alapján kellett megnevezniük egy adott személyt vagy tárgyat. A korábbiakhoz hasonlóan ismét nyolc részből állt a kérdéssor.

(1) *Aprópénz, amit a boltban kapunk vissza az eladótól.*

A válaszok között a leggyakoribb a *kopek* (ukr. *копіюка*; or. *копейка*) volt, amelyet 36 fő nevezett meg ebben a formában (2 fő pedig szerkezetes megoldást adott), valamint 3 adatközlő a *kopijka* változatot írta. A *zdácsa/zdácsi* (ukr. *здачі*; or. *сдачу*) szláv jövevényszó csak 4 válaszadónál jelent meg, viszont a magyar megfelelőjét (*visszajáró*) már 14 fő nevezte meg. További válaszok: *érme* (4 fő), *apró*, *fémpénz*, *melocs* (or. *мелочь*; jelentése: 'apróság, aprópénz').

(2) *Egy dokumentum, amit versenyeken elért dobogós helyezésekért kapunk.*

Magasan a legtöbb válasz az *oklevél* volt (46 ember), amelynek szláv kölcsönszóváltozatát összesen 7-en írták: *gramota* (ukr., or. *грамота*). Négy adatközlő mindkét kifejezést használta (*oklevél/gramota*). Egyéb válaszok: *okirat*, *emléklap*, *elismerés*, *elismervény*, *bizonyítvány*.

(3) *Olyan étteremhez hasonló helyiség, ahol a diákok ebédelnek az iskola falain belül.*

Nagyon változatos megoldások érkeztek a harmadik meghatározásra. Legtöbbször az *étkeзде* kifejezés jelent meg (17 főnél egyedülként, 4 főnél más kifejezések mellett), valamint a *menza* (16 főnél egyedülként, 4 főnél más kifejezések mellett). Az *ebédlő* (9 adatközlő) és a *büfé* (7 adatközlő) is elég gyakori megoldások voltak. A szláv kölcsönszó, azaz a *sztolova* (or. *столовая*) 7 főnél jelent meg, továbbá *sztalava* formában egy diáknál. Ezen kívül az alábbi kifejezések merültek fel: *kifőзде*, *étkező*, *kantin*, *kajálda*, *jidálnya* (ukr. *їдальня*). Az adatokból látható, hogy az orosz nyelvi változat sokkal nagyobb mértékben maradt meg a diákok körében az ukrán nyelvi megfelelővel szemben.

(4) *Gyakorlati jellegű óra, foglalkozás. Az előadás mellett gyakran használt órátípus.*

A válaszok közül a leggyakoribbak a *szeminárium* (19 adatközlő) és a *gyakorlati óra* (13 adatközlő) voltak. Többször ismétlődött a *gyakorlat* (6 adatközlő) és ennek szláv kölcsönszóváltozata, a *praktika* (ukr., or. *практика*; 3 adatközlő) is. További meghatározások: *alkalmazó*, *gyakorló óra*, *bemutató*, *előadás*, *torna*, *praktikai óra* (hibrid kölcsönszó), *gyakszi*, *pára* (ukr., or. *пара*; jelentése: 'órapár'), *lekció*, *lekcia/lekcijsa* (ukr. *лекція*; or. *лекция*; jelentése: 'előadás'), *prakticsna* (ukr. *практична*; or. *практическая*; jelentése: 'gyakorlati foglalkozás'), *szeminár* (ukr. *семинар*; or. *семинар*; jelentése: 'szeminárium').

(5) *Hivatalos okmány, amely nélkül nem vezethetnénk gépjárművet.*

A köznyelvi megfelelőt használták a legtöbben: 39 fő a *jogosítvány* szóval azonosította a definícióban meghatározott okmányt. Emellett előfordult ennek szleng változata is, a *jogsi* (7 fő), valamint egy hivatalosabb formája, a *vezetői engedély* (1 fő). A szláv kölcsönszó, azaz a *práva* (ukr. *права водія* →

права; or. *права водителя* → *права*) 9 adatközlő válaszában szerepelt. Mindkét kifejezést (*jogosítvány/práva*) összesen 7 fő írta.

(6) *Gyümölcsből készült üdítőital.*

Ismét a magyar köznyelvi megfelelőt (*gyümölcslé*) írták a legtöbben, összesen 31-en. Elég gyakori volt a szláv kölcsönszó és különböző változatainak a használata is: *szok* (or. *сок*; 10 adatközlő), *szakk* (3 adatközlő), *szak* (2 adatközlő), *szadacsak* (ukr. *Садоочок* [gyümölcslé márkaneve]; 2 adatközlő). A *gyümölcslé/szok* szavak együttesen 4 válaszadónál szerepeltek. További válaszok: *dzsúsz*, *rostos* (2 fő), *natúrlé*, *üdcsi*, *turmix*, *kompót* (2 fő), *ivólé* (3 fő).

(7) *Az a kiskönyv, amibe a tanár a diákok jegyeit írja.*

A leggyakoribb válaszok közé tartozott a *napló* (25 fő), a *leckekönyv* (16 fő) és e kettő összessége (*napló/leckekönyv*; 4 fő). További magyar köznyelvi megfelelők: *bizonyítvány*, *ellenőrző*, *notesz*, *jegyzetfüzet*, *leckefüzet*, *kisnapló*, *nagynapló*, *szakkönyv*. A szláv kölcsönszavak a következők voltak: *zszurnál* (ukr., or. *журнал*; jelentése: napló, osztálykönyv), *zálíkova knizska/zálíkovka* (ukr. *заликова книжка*; jelentése: leckekönyv), *scsodennék* (ukr. *щоденник*; jelentése: napló).

(8) *A betegeket ellátó, szakképzett, orvosi munkát segítő nőnemű dolgozó.*

Erre a meghatározásra is többnyire magyar köznyelvi kifejezések érkeztek: *nővér* (25 adatközlő), *ápolónő* (11 adatközlő), *védőnő*. Megjelentek szláv eredetű szavak is: *szesztra* (ukr., or. *сестра*; jelentése: 'nővér'; 10 adatközlő), *medszesztra* (ukr., or. [*медична*] *сестра*; jelentése: 'nővér'; 5 adatközlő), *felcser* (ukr., or. *фельдшер*; jelentése: 'orvossegéd'), *szesztricska* (a magyar *nővérke* megfelelője). Összesen 8 adatközlő válaszában szerepelt a *nővér/szesztra* kifejezések közül mindkettő.

A fogalommeghatározásokra adott válaszokban megfigyelhető egyrészt a xenizmusok gyakori használata (*kopek*) a köznyelvi megfelelőikkel szemben (*visszajáró*). Másrészt, bár az esetek legnagyobb hányadában a magyar lexikai elemek kerültek előtérbe, mégis elég nagy számú szlavizmussal lehet találkozni. Sőt gyakran mindkét kifejezés megjelent egymás mellett (*gyümölcslé/szok*, *jogosítvány/práva*, *nővér/szesztra*). Összességében tehát a kárpátaljai magyar diákok szókinccse bővelkedik ukrán/orosz lexikai kölcsönelemekben, a kultúraspecifikus kifejezések kivételével azonban mégis inkább az anyanyelvi megfelelők dominánsak.

Egyéb, szláv eredetű kölcsönszók felsorolása

Az utolsó feladatban a válaszadóknak olyan további ukrán/orosz eredetű kölcsönszókat kellett feltüntetni, amelyeket a kárpátaljai magyar diákok gyakran használnak. Az eredményül kapott szólistát a 1. melléklet tartalmazza, ez összesen 58 szláv eredetű kölcsönszót jelent az átadó nyelvi alakokkal és a szavak jelentésével együtt. A lexikai kölcsönelemeket jelentésük szerint soroltam fogalomkörü kategóriákba:

Mindennapi élet: *avárijá, beszedka, brigád, kanalizáció, konkursz, nausnik, nevigyimka, ocsered, pájgyom, perekur, perevál, perevod, remont, rubel, sáski, stukatúrka, szitka, szmena, szoljárka, tuszovka, uzsász*

Egészségügy: *aptecska*

Edények: *bánka, tárilká*

Foglalkozások/beosztások: *buhálter, sztároszta*

Ételek: *bulocska, buterbrod, grecska, murkó, pászka, szemecski, szosziszki, szup*

Ruházat: *kalosnyi, kurtka, májka*

Járművek és részeik: *bagázsnyik, bordácski, kámáz, kapot, kombájn, povorotnyik, pricep*

Dokumentumok: *diplom, szprávká, szvidoctvo, zájává*

Diáknyelv: *diplom, korocse, kurszovájá, ne bidá, perevirjálni, rozklád, sztároszta, sztipi, szvidoctvo, tvir, tyipá, vobse/vopse, zacsot*

Az eredményekből az a következtetés szűrhető le, hogy a kárpátaljai magyar diákok nyelvhasználatában legnagyobb gyakorisággal a mindennapi élet tárgyköréhez tartozó szlavizmusok, valamint az ételek, a dokumentumok és a járművek típusainak a megnevezésére szolgáló ukrán/országi kifejezések figyelhetők meg. A diáknyelvhez kapcsolódó szláv kölcsönszók külön fogalomköri csoportba kerültek, és többnyire iskolai dokumentumokat vagy szlengkifejezéseket jelölnek.

Összegzés

A tanulmány a kárpátaljai magyar főiskolai, egyetemi, szakgimnáziumi és szakképzésben tanuló diákok nyelvhasználatában megfigyelhető ukrán/országi eredetű kölcsönszók jelentésének az ismeretét vizsgálta. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a megkérdezettek a szláv kölcsönszók többségének a jelentését a kárpátaljai nyelvjárást beszélők körében elfogadott norma szerint ismerik, a magyar köznyelvi megfelelők azonban többnyire nagyobb arányban vannak jelen a nyelvhasználatukban. Ez alól csak néhány szó jelentett kivételt: *kopek* (pénznem), *meducsi* (intézmény), *pelmenyi* (étel). Ezeket a nyelvi elemeket nevezik xenizmusnak, vagyis kulturálisan kötött kifejezéseknek (Benő 2008: 19–23).

A megkérdezett diákok a szlavizmusokat könnyedén tudták magyar megfelelőikkel helyettesíteni, és a legtöbb esetben az anyanyelvi kifejezéseket részesítették előnyben. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a kutatásban részt vevők nagyszámú szláv kölcsönszót ismernek. Az adatközlők viszonylag problémamentesen ki tudják fejezni az ukrán/országi lexikai kölcsönelemekhez tartozó

jelentéstartalmakat magyar köznyelvi elemekkel is, így vélhetően egy magyarországi beszélővel folytatott diskurzus során nem ütköznének nyelvi akadályokba. A szlavizmusok használatának és az anyanyelvi dominancia jelenlétének a vizsgálatát a jövőben célszerű lenne különböző beszédhelyzetekben is megvalósítani az autentikusabb eredmények érdekében.

A jelen munkát Magyarország Collegium Talentum programja támogatta.

Irodalom

- Bartha Csilla 1993. *Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései*. Kandidátusi értekezés. Budapest.
- Bartha Csilla 1996. A társadalmi kétnyelvűség típusai és főbb vizsgálati kérdései. *Magyar Nyelvőr* 120: 263–282.
- Benő Attila 2004. *A kölcsönszó jelentésvilága. A román–magyar nyelvi érintkezés lexikai-szemantikai kérdései*. Erdélyi Tudományos Füzetek 246. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár. <https://doi.org/10.36240/etf-246>
- Benő Attila 2008. *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai*. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság. Kolozsvár.
- Beregszászi Anikó 2014. Új témák, változó szemlélet. Az anyanyelvi nevelés új iránya a kárpátaljai magyar középiskolákban. *Anyanyelv-pedagógia* 7. <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=504> (2022. május 30.)
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2003. A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben. In: Csernicskó István (szerk.) *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. Beregszász. 40–41.
- Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest.
- Csernicskó István 2010. Az ukrán és orosz nyelv használati gyakoriságáról a kárpátaljai magyar közösségben. In: Csernicskó István (szerk.) *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. PoliPrint. Ungvár. 86–100.
- Csernicskó István – Hires Kornélia 2003. A kölcsönzés. In: Csernicskó István (szerk.) *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. Beregszász. 125–138.
- Csernicskó István – Márku Anita 2021. Ízelítők a Termini magyar–magyar szótár kárpátaljai anyagából. *Magyar Nyelvőr* 145: 417–431. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2021.4.417>
- Gazdag Vilmos 2010. Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban (Kárpátalja, Ukrajna). In: Fábri István – Kötél Emőke (szerk.) *Határhelyzetek III. Önmeghatározási*

- kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig.* Balassi Intézet – Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 124–160.
- Gazdag Vilmos 2016. A kárpátaljai magyar nyelvjárások szókészletli sokszínűségéről az ukrán/országi kölcsönszavak és magyar nyelvi megfelelőik használata kapcsán. In: Gazdag Vilmos – Karmacsi Zoltán – Tóth Enikő (szerk.) *Értékek és kihívások.* Autdor-Shark. Ungvár. 43–50.
- Gazdag Vilmos 2018. A kárpátaljai magyar nyelvjárások keleti szláv kölcsönszavainak szemantikai változásairól. In: Karmacsi Zoltán – Máté Réka (szerk.) *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból IV.* „RIK-U” Kiadó. Ungvár. 132–138.
- Gazdag Vilmos 2019. A kárpátaljai magyar nyelvjárások különfejlődéséről az államnyelvi kölcsönszavak fényében. *Magyar Nyelvjárások* 57: 101–121.
- Györke Magdolna 1991. A kárpátaljai magyar szaknyelvek. In: Györi-Nagy Sándor – Kelemen Janka (szerk.) *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében.* Széchenyi Társaság – Pszicholingva Nyelviskola. Budapest. 70–71.
- Karmacsi Zoltán 2007. *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás.* PoliPrint. Ungvár.
- Kontra Miklós 1981. *A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Lanstyák István 2011. A magyar nyelv szlovákiai változatainak jellemzői. In: Szabó Mihály Gizella – Lanstyák István (szerk.) *Magyarok Szlovákiában (VII. kötet).* Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja. 55–82.
- Lanstyák István – Benő Attila – Juhász Tihamér 2010. A Termini magyar–magyar szótár és adatbázis. *REGIO – Kisebbség, Politika, Társadalom* 21: 37–58.
- Márku Anita 2013. „Po zánkárpátszki”. *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben.* „Lira” Poligráfcentrum. Ungvár.
- Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* A KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa. Beregszász.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1981. *Bilingualism or Not: The Education of Minorities.* Multilingual Matters. Clevedon, Avon.
- Sulán Béla 1963. A kétnyelvűség néhány kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 59: 253–265.
- A válaszadók által használt egyéb szláv kölcsönszavak melléklete megtekinthető **itt**.

Váradi, Krisztián

Examining contact effects in the language use of Transcarpathian students

The study presents the language use patterns of students of Transcarpathian colleges and universities and of students studying in different vocational training institutions. In the everyday language use of Transcarpathian Hungarian people, borrowed words from Slavic languages often occur, as the Ukrainian state language and the Russian language have an impact on the mother tongue of local minorities, in this case on Hungarian. This study examines the extent to which students in Transcarpathia know the meaning of Slavic loanwords. A total of 63 participants solved different tasks in a questionnaire survey (picture description, substitution of loanwords with Hungarian loanwords, multiple choice, word finding by definition, list of loanwords). Results show that the majority of young people in Transcarpathia know the meaning of Slavic lexical loanwords, but due to their mother tongue dominance they prefer the Hungarian equivalents. The only exceptions to this are culture-specific terms.

Kulcsszók: kárpátaljai diákok, kétnyelvűség, kontaktushatás, szláv kölcsönszavak

Keywords: Transcarpathian students, bilingualism, contact effect, Slavic loanwords

Az írás szerzőjéről

Váradi Krisztián

doktori hallgató

Pannon Egyetem

Többynyelvűségi Nyelvtudományi Doktori Iskola, Veszprém

varadikrisztian98[kukac]gmail.com

ORCID: 0000-0001-7554-4158